

Отримано: 11 вересня 2017 р.

Прорецензовано: 21 вересня 2017 р.

Прийнято до друку: 25 вересня 2017 р.

e-mail: mina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2017-68-68-71

Торчинська Н. М. Ортологічні особливості текстів засобів масової інформації / Н. М. Торчинська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 68. – С. 68–71.

УДК 811.161.2'38

Торчинська Наталія Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, Хмельницький національний університет

ОРТОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті на прикладі рухомих рядків, зафіксованих у програмі «Сніданок з 1+1», проаналізовано мовно-стилістичні помилки, які допускають журналісти. Особливу увагу звернено на варіантність мовних одиниць (ортологічні особливості), коли порушено норми валентності слів, використання синонімів, правила милозвучності, змішано стиль викладу, наявні пунктуаційні помилки.

Ключові слова: ортологія, мовні норми, культура мови, публіцистичний стиль, ЗМІ, лексема, інформація, повідомлення.

Торчинская Наталья Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры славянской филологии, Хмельницкий национальный университет

ОРТОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТОВ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

В статье на примере бежущих строк, зафиксированных в программе «Завтрак с 1+1», проанализированы лингвостилистические ошибки, которые допускают журналисты. Особое внимание обращается на вариатность языковых единиц (ортологические особенности), когда нарушаются нормы валентности слов, использования синонимов, правила благозвучия, смешивается стиль изложения, имеются пунктуационные ошибки.

Ключевые слова: ортология, языковые нормы, культура речи, публицистический стиль, СМИ, лексема, информация, сообщение.

Natalia Torchynska,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Slavic Philology, Khmelnytskyi National University

ORTHOLOGICAL TEXTS' FEATURES OF MASS MEDIA

This article is devoted to the orthological texts' features of mass media. Media can form a public opinion, determine spiritual values, produce certain linguistic skills in the audience in particular but only if the various linguistic means are properly used. Orthology is the science's section of the language's culture. The linguistic and stylistic errors which were founded in the messages posted in the moving lines of the TV program «Breakfast with 1+1» during July 11–22, 2017, became the subject of the scientific research.

It has been determined that journalists most often make mistakes related to the inverted construction of sentences, the functioning of the wrong verbal forms, availability of words, phraseologisms and lexical expressions copied mainly from the Russian language, the non-observance of the rules concerning the valence of linguistic units, the incorrect construction of homogeneous rows, the violation of punctuation norms when designing someone else speech. There are a little number of spelling errors and erratum. We believe that the authors of the moving lines must have a perfect speech culture in order to effectively influence the mind, desire and feelings of other people, because it is an expressive indicator of language competence and journalist's skills.

Key words: orthology, language culture, journalistic style, mass media, inversion, lexeme, information, message.

Питання культури мовлення надзвичайно важливі в сучасному мовному українському просторі, що й підтверджують спрямовані на вироблення відповідних знань, умінь і навичок праці низки авторів (Б. Антоненка-Давидовича, Н. Бабич, Т. Гриценко, В. Жайворонка, С. Караванського, А. Коваль, Л. Масенко, О. Сербенської, Є. Чак, Т. Чмут та ін.). Незважаючи на те, що основи культури мови і мовлення закладаються ще в дошкільному та шкільному віці, робота над їх удосконаленням повинна тривати протягом усього життя. І не останнє значення в цьому процесі мають засоби масової інформації, основна мета яких – «звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративний зміст виробництва і розповсюдження інформації» [3]. «Здатність швидко й майже повністю охоплювати найширші аудиторії дає їм змогу формувати суспільну думку, визначати духовні цінності» [2, с. 65]. Саме тому перед ЗМІ особливо гостро постає проблема мовленнєвої грамотності, увагу на яку звертали Л. Боярська, М. Волощак, Г. Євсєєва, В. Єгорова, С. Єрмоленко, В. Каленич, А. Капелюшний, О. Пономарів та ін.

Предметом дослідження стали мовностилістичні помилки, виявлені в повідомленнях, розміщених у рухомих рядках телепередачі «Сніданок з 1+1» протягом 11–22 липня 2017 року. Зауважимо, що редакція каналу пропонує як назви новин заголовки інтернет-статей, формулювання яких переважно не відповідає нормам української мови – лексичним, граматичним, стилістичним, пунктуаційним. Тому мета статті – проаналізувати ортологічні особливості запропонованих текстів як елементів публіцистичного стилю.

Ортологія – розділ науки про культуру мови, який вивчає доцільність використання варіантних мовних засобів, регулює їх уживання у різних мовних ситуаціях, розглядає питання вибору словоформ, конструкцій у певному функційному стилі, нормативність вибраних варіантів із погляду сучасної літературної мови [5, с. 441]. Використання мовних варіантів зумовлено метою і потребою, проте варто пам'ятати, що нормативність усного і писемного мовлення, як і використання певних мовних засобів у різних стилях, неоднакова.

Традиційно в процесі спілкування відбувається обмін інформацією, проте якщо в усному мовленні за наявності обох співрозмовників можна з'ясувати якісь незрозумілі питання, то письмові повідомлення вже не дають такої можливості. У цьому випадку на перший план виходить уміння чітко, стилістично і лексично грамотно висловити свою думку або максимально точно передати чужу, правильно сформульовану. Це означає, що мета спілкування буде досягнута лише за умови належного використання різноманітних мовних засобів.

Найчастіше фіксуємо невмотивовані заміни одних слів іншими. Авторам рухомих рядків, заголовків та інших інтертекстуальних одиниць варто пам'ятати про таке поняття, як **валентність**, тобто здатність слів сполучатися між собою, враховуючи їхню семантику.

Лексичне значення та функції багатозначних слів, ужитих у переносному значенні, виявляються лише в контексті. І якщо у великому за обсягом тексті окремі лексичні, стилістичні, граматичні помилки можуть не привертати значної уваги, то короткі інформативні повідомлення потрібно будувати з максимальним дотриманням усіх норм сучасної української літературної мови.

У досліджуваному матеріалі часто знаходимо поєднання слів із невластивим лексичним значенням: **Толерантність до сміття**: ТСН перевірила, як українці реагують на **зухвале** засмічення (20.07.2017), тоді як **толерантність** – «властивість за значенням толерантний», тобто «поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо» [4, т. 10, с. 179], а отже, такого ставлення до сміття просто не може бути. Так само і значення слова **зухвалий** – «Який не виявляє належної поваги, пошани до когось, чого-небудь. // Дуже грубий, нахабний» [4, т. 3, с. 735], яке може поєднуватися лише з іменником-назвою особи, але не із поняттям **засмічення**.

Перші два іменники в реченні **У пожежі мікроавтобуса в центрі Києва обгорів водій** (20.07.2017) виконують функцію обставини місця та неузгодженого означення, тоді як це мають бути обставини причини та місця **Унаслідок пожежі в мікроавтобусі...**, оскільки **пожежа** – це явище («полум'я, яке охоплює і знищує все, що може горіти, а також саме горіння, знищення чого-небудь вогнем» [4, т. 6, с. 772]), яким не може володіти конкретний предмет (у нашому випадку – автобус).

Замість слова **хата**, яка згоріла в селян, використано поняття **будівля** зі значенням «архітектурна споруда; будова» [4, т. 1, с. 248]: **У Мар'їнці внаслідок обстрілу бойовиків згоріла будівля місцевих мешканців** (20.07.2017), що ускладнює сприйняття інформації.

Словникове (пряме) значення слова **застрагати** – «потрапляти в що-небудь вузьке, тісне, грузьке і т. ін.» [4, т. 3, с. 335]. Водночас пропонується і переносне: затримуватися десь або на чому-небудь довше, ніж звичайно, ніж треба [4, т. 3, с. 335]. Здавалося б, що використання цієї лексеми в повідомленні **На безлюдному острові біля Скадовська застрагли близько 200 відпочивальників** (18.07.2017) правомірне, проте, на нашу думку, воно стилістично не виправдане, оскільки більше притаманне розмовному стилю, а не публіцистичному.

Яскравим росіянізмом є слово **виток** у реченні: **Після чергового витка скандалу з РФ, рейтинг Трампа досяг 70-річного мінімуму** (18.07.2017), оскільки в українській мові цю лексему трактують як: «1. Закручена частина чого-небудь виткого, звистого; закруток; 2. Один оберт гвинтової, спіральної лінії нарізки, дротяної обмотки і т. ін. // Один оберт рухомого предмета навколо чого-небудь» [4, т. 3, с. 335], тоді як у російській мові наявне також і переносне значення – «один з етапів у процесі циклічного розвитку чогось» (див. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/146983/Виток>). Тобто вилучення з речення аналізованого слова було би більш слушним, ніж його наявність. Також, на нашу думку, недоречно поєднані лексеми в словосполученні **досяг мінімуму**. Якщо врахувати, що **досягати** – це «домагаючись, добиваючись, діставати, одержувати бажане» [4, т. 2, с. 391], то виникають сумніви, що мінімум – це мета когось. Крім того, зайва тут і кома, що не повинна відокремлювати звичайну поширену обставину часу.

Повідомлення **«Укрзалізниця» планує запустити нові поїзди до Європи та подовжити внутрішні до морів** (17.07.2017), імовірно, свідчить, що, крім Європи, поїзди курсуватимуть і до українських морів (це теж не стовідсоткове трактування). Проте **подовжити** означає «1. Збільшувати в довжину, робити довшим // Створювати враження більшої довжини, ніж насправді. 2. Робити тривалішим, збільшувати в часі» [4, т. 6, с. 752]. Таким чином, абсолютно незрозумілим стає те, що саме робитимуть із поїздами.

Свідченням неправильного дослівного перекладу з англійської та російської мов вважаємо повідомлення *Двоє американських конгресменів внесли акт про імпічмент Трампа* (14.07.2017). Пам'ятаємо, що часто семантично точний і структурно близький до оригіналу переклад може не передати первинної інформації. Тому в українському перекладі варто було б трансформувати текст і запропонувати щось на зразок *порушили / поставили питання про імпічмент*.

Особливо продуктивне використання лексичних варіантів, які більше притаманні розмовному стилю, ніж публіцистичному. На розмовний характер таких укралень у рухомих рядках указують і словники, де перед тлумаченням кожної із проаналізованих лексем є позначка *розм.*

Чи не щодня ми чуємо і читаємо дієслово *гатити* зі значенням «стріляти по кому-, чому-небудь, в когось, щось» [4, т. 2, с. 41]: *Бойовики змінили кількість обстрілів, але гатять із забороненого озброєння* (17.07.2017), яке більш доречно було б такі замінити лексемою *стріляти*.

Дієслово *кидатися* в реченні *Роздули: Трамп кинувся захищати сина від скандалу із «кремлівською» юристкою* (14.07.2017), хоч і вжито в значенні «починати дію (діяльність)» [4, т. 4, с. 147], проте потребує заміни іншим відповідником (*почав, буде, захищатиме* тощо).

Необґрунтованим у новинах вважаємо використання низки фразеологізмів або інших сталих виразів, зокрема: *Мрія про гори для хворого на ДЦП: двоє вінничан рушили на пошуки допомоги до Києва* (12.07.2017), *Стрільянина в США: невідомий відправив на той світ трьох людей* (13.07.2017), *У КНДР закотили бенкет з приводу запуску нової балістичної ракети* (13.07.2017), *Як в лихі 90-і. В Одесі невідомі на MERSEDES вкрали 5 млн. грн. у бізнесмена* (11.07.2017). Крім того, що наявність таких одиниць порушує норми щодо текстової інформативності, вони здебільшого є дослівними російськими кальками, які варто замінити українськими нормативними відповідниками.

Фіксуємо також і трансформацію фразеологізмів, яка не дає змоги зробити однозначного висновку: автор повідомлення зробив це зумисно чи написав так через недостатню лінгвістичну обізнаність: *Манафорта кличуть «на килим» у сенат через роботу в Україні і сина Трампа* (13.07.2017) (пор. фразеологізм *викликати на килим*, де відсутні будь-які пунктограми).

Подекуди саме формулювання запропонованої читачам інформації нагадує звичайне спілкування людей, що суперечить стилістичним вимогам до публіцистичного тексту: *У Києві від газу відключили цілий район. Подібне може повторитися будь-де в Україні* (14.07.2017).

Іноді розмовні варіанти взято в лапки, які підтверджують укралення розмовного елемента: *Україна оскаржує «заморозку» 15 мільйонів євро гарантій за проведення «Євробачення»* (14.07.2017), *Податківці викрили великий конвертцентр із «відмивання» понад 250 мільйонів гривень* (12.07.2017).

Певну алогічність простежуємо і в повідомленні: *Мрія життя: вінничанин із ДЦП дістався підніжжя Говерли та натрапив на перешкоду* (13.07.2017); краще було б не подавати однорідних присудків, а перше дієслово перетворити на дієприслівник, причому *дістався* замінити лексемою *дійшов* (відповідно *дійшовши*).

На нашу думку, невиправданою є дієслівна варіативність у випадках: *Молодий вінничанин заповзявся винести свого друга з ДЦП на Говерлу* (12.07.2017), *У Львові п'яні батьки позасинали в лісі та лишили без догляду чотирьох малих дітей* (22.07.2017), *У Лос-Анджелесі слідчі потвердили смерть вокаліста LinkinPark* (22.07.2017), оскільки такі форми більше притаманні розмовному, а не публіцистичному стилю.

Традиційним для української преси є порушення правил *милозвучності*, що найчастіше виявляється у використанні прийменників. Приміром, у разі збігу слів, що закінчується на голосний і починається з нього, потрібно вживати прийменник *з*, а не *із*: *Скандал із Трампом-молодшим: в американського президента нагадали про нібито змову із Україною* (13.07.2017), *Порошенко прилетів до Грузії із офіційним візитом* (18.07.2017); прийменник *в*, а не *у*: *Взяли на роги: на вуличному фестивалі у Іспанії бики атакували шістьох осіб* (13.07.2017).

Водночас збіг приголосних між словами вимагає прийменника *у*, а не *в*: *У Малайзії сподіваються, що винних в катастрофі МН17 озвучать до кінця року* (14.07.2017).

За правилом евфонії, прийменник у потрібно вживати для уникнення збігу приголосних, якщо наступні приголосні [в], [ф] або їхні сполуки з іншими звуками (-*льв-*, -*св-*, -*тв-*, -*хв-*). В інших випадках після голосного перед більшістю приголосних пишемо *в* [1, с. 7]. Проте цього правила дотримуються не завжди: *Долар подорожчає, а євро подешевшає у курсах валют від НБУ на 14 липня 2017 р.* (14.07.2017).

Часто знаходимо низку ігнорувань мовних норм у межах одного речення. Наприклад, у повідомленні *У РФ голого суддю заскочили у авто з 15-річним підлітком після знайомства «В контакте»* (13.07.2017) порушено правила чергування прийменника *в / у* в словосполученні *заскочили у авто*, яке водночас репрезентує розмовний стиль, а не публіцистичний. Обставина часу наприкінці речення недоречна й повинна бути замінена підрядним означальним реченням (*з підлітком, з яким познайомився...*). Загалом постає питання про доцільність такої інформації в ранковій телепрограмі.

Окремої уваги заслуговують конструкції з елементами *чужого мовлення*, репрезентованого в рухомих рядках як пряма або непряма мова та цитати. Звісно, найкращим було б однакове оформлення таких речень, із дотриманням усіх пунктуаційних вимог, проте зразки свідчать про його варіативність. Наприклад, у реченнях *Не бідкалася, коли сина послали вбивати українців. Геращенко відповіла ма-*

тері військового РФ Агеева (13.07.2017), *Розмовляв з акцентом і багато брехав. Все про затримання військового РФ на кордоні з Придністров'ям* (17.07.2017), *Посварився з дружиною: киянин-водій BMW пояснив, чому напився перед смертельною ДТП* (22.07.2017), *«Кривавий пастор» – це дуже смішно: дружина Турчинова дала ексклюзивне інтерв'ю ТСН* (21.07.2017) перша частина мала би бути записана в лапках, оскільки нам пропонують цитату. Крім того, другу частину цих повідомлень теж подано не-однаково: або як приєднувальну конструкцію (через крапку), або як частину безсполучникового речення з різнотипними частинами (через двокрапку).

Водночас не завжди однозначним для сприйняття є використання лапок, якими, як правило, виділяють у текстах цитати: *«Найвідоміший мерзотник»: у Дніпрі впіймали пічника, який засмітив місто своєю рекламою* (12.07.2017), *Пасажири «пекельного автобуса» зі Львівщини отримують компенсацію від страховиків* (13.07.2017), *У Тихому океані виявили гігантську «сміттєву пляму»* (17.07.2017), *Російські ЗМІ купилися на «сенсаційну появу» в США лазерної зброї* (20.07.2017). Такі конструкції можуть свідчити, що словосполучення або взято з іншого тексту і належить безпосередньо авторові повідомлюваної інформації, або ж його вжито з певною, наприклад, саркастично-іронічною, конотацією.

Водночас у наступних повідомленнях справді цитовано елемент чужого мовлення автора, згаданого в інформації: *Матіос назвав скандального экс-прокурора АТО Кулика «нікчемою», але професіоналом* (17.07.2017), *На Львівщині відкрили кримінал проти депутата, який «забувся» вказати 300 тис. грн. в декларації* (20.07.2017).

Відсутність лапок та, найімовірніше, невідповідність розділового знака на межі складного речення нівелює однозначність сприйняття повідомлюваного: *Росія – щедра душа, що ховається за роздачею громадянства РФ українцям* (20.07.2017).

Подекуди фіксуємо відносно правильні записи, коли пряму мову таки подано в лапках, проте, звісно, формат заголовків не дає змоги оформляти її за всіма законами пунктуації, що зумовлює варіативність: *«Я займусь цим»: ймовірний голова ФБР пообіцяв перевірити втручання* (20.07.2017), *«Злякалися, вибух такий, що жах»: сусіди розповіли про смерть трьох людей на Рівненщині* (20.07.2017), однак у другій частині наявна інформація про мовця. Судячи зі змісту окремих повідомлень, робимо висновок, що у структурі рухомого рядка може бути процитовано назву іншої статті: *«Фактично рішення прийнято»: США можуть передати українському флоту військові катери* (18.07.2017).

Отже, ці та низка інших, не розглянутих у статті, помилок підтверджує думку Л. Боярської, що «мовна ситуація у сучасних ЗМІ за останні роки не змінилася на краще. ... рівень телевізійного мовлення ... прикро вражає. Очевидно, що останнє десятиріччя називають «десятиріччям непрофесіоналів» цілком справедливо. Моніторинг мовних помилок є одним із засобів підвищення культури мовлення у ЗМІ» [1, с. 1].

Проведений аналіз не вичерпний, оскільки ми виявили не лише порушення норм щодо слововживання (багатозначні слова, синоніми), використання фразеологічних одиниць, перекладу, структури чужого мовлення. Тому в перспективі плануємо проаналізувати мовностилістичні помилки, що виникають через інверсійну побудову речень, та визначити доцільність пропонованої в рухомих рядках інформації.

Література:

1. Боярська Л. В. Мовні помилки на сторінках ЗМІ (Дослідження-моніторинг) [Електронний ресурс] / Л. В. Боярська. – Режим доступу : http://journalib.univ.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf.
2. Євсєєва Г. П. До питань культури мовлення в ЗМІ (на прикладі видань Дніпропетровщини) / Г. П. Євсєєва, В. С. Єгорова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2011. – № 11. – Вип. 17, т. 3. – С. 65–72.
3. Засоби масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_масової_інформації.
4. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
5. Українська мова : енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.